

หะฮุ่ย ปลาแห่งลุ่มสาละวิน

๓

สายพันธุ์ปลา สายพันธุ์ชีวิต ในกลุ่มน้ำสาละวิน

| เส้นทางปลา |

การศึกษาพันธุ์ปลาในแม่น้ำสาละวินและน้ำสาขาบริเวณพรมแดน ไทย-พม่า เขตอำเภอสบเมย และอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบพันธุ์ปลาที่ชาวบ้านจับมาเป็นอาหาร ๗๐ ชนิด แบ่งเป็นปลาหนัง ๒๒ ชนิด ปลาเกล็ด ๔๘ ชนิด การศึกษาให้ความเคารพกับวิถีการหาปลาแบบดั้งเดิม เก็บข้อมูลจากวิถีชีวิตของคนหาปลาในแต่ละวันของชาวบ้าน และบันทึกชื่อปลา เป็นภาษาถิ่น คือภาษาปกากญอสะกอ

ทั้งนี้การเรียกชื่อปลา ชาวบ้านจะเรียกปลาในตระกูลเดียวกันเป็นชื่อเพียงชื่อเดียว มิได้แยกตามชนิดที่ต่างกัน ในงานวิจัยชิ้นนี้จึงนับจำนวนชนิดปลา ตามชื่อปลาที่ชาวบ้านเรียก

สายน้ำที่ไหลแรงเชี่ยวกรากและมีหินผาดลอคลำนํ้า ทำให้วิธีการจับปลา ของชาวบ้านในกลุ่มน้ำสาละวินมีความเป็นเอกลักษณ์ต่างจากกลุ่มน้ำใหญ่สายอื่น

นักวิจัยระบุว่า ปลาในลุ่มน้ำสาละวินและลุ่มน้ำสาขามีไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ชนิด แต่มีปลาหลายชนิดที่ไม่สามารถจับได้ด้วยเครื่องมือการหาปลาแบบดั้งเดิม นอกจากการใช้ไฟฟ้าช็อต หรือ ระเบิด

พ่อหลวงชวลิต คงเพชรศักดิ์ นักวิจัยจากบ้านสบเมยกล่าวว่า “แต่ก่อนที่บ้านเขามีปลาเยอะ ตัวใหญ่ ที่ชาวบ้านเคยเห็นตัวเท่าลำเรือหางยาวก็มี แต่ที่เคยจับได้ใหญ่สุดประมาณร้อยกว่ากิโล เป็นหะเส่อ แต่เดี๋ยวนี้ปลาเริ่มลดลง มีคนข้างนอกเข้ามาใช้เครื่องไฟช็อต ปลาเล็กปลาน้อยตายหมดไม่ตายก็เป็นหมัน ทำให้ปลาลดลงมาก”

| ฤดูกาลเดินทางของปลา |

การศึกษาพบว่าประสพการณ์ที่สั่งสมมาของคนหาปลาจากรุ่นสู่รุ่นสามารถระบุฤดูกาลขึ้นลงของปลาได้ว่าในช่วงต้นฤดูฝนหรือประมาณเดือนพฤษภาคมของทุกปี สายน้ำสาละวินและลำห้วยน้อยใหญ่มีปริมาณน้ำมากขึ้นฝูงปลาจะเริ่มอพยพขึ้นมาจากแม่น้ำสาละวินตอนล่าง จุดแรกที่จับปลาได้มากที่สุด คือที่ ชูแม่ท่า บ้านสบเมย ที่ซึ่งแม่น้ำเมยไหลมาบรรจบกับแม่น้ำสาละวิน

หลังจากนั้น ปลาจะเริ่มอพยพขึ้นไปตามลำน้ำสาขาต่างๆ อาทิ น้ำเมย น้ำยม น้ำเงา น้ำแม่ลิต หรือว่ายขึ้นไปตามน้ำสาละวิน เศษหญ้าและตะกอนที่ไหลมากับสายน้ำ แผลงในพงหญ้าริมน้ำที่ถูกน้ำท่วมเป็นอาหารที่เอี่ยมยอดของปลาที่กำลังเดินทาง นักวิจัยระบุว่าปลาอพยพขึ้นเพื่อการขยายพันธุ์และวางไข่ ปลาที่ไข่ในช่วงนี้ มีเช่น หะกะถากถา หรือ หะกะถากู

ในช่วงต้นฤดูหนาวประมาณเดือนตุลาคม ปลาอพยพจะเริ่มเดินทางลงปลาบางชนิดก็วางไข่ลงตามน้ำเรื่อยๆ เช่น หะโม

หะโม ปลาจากสระจินเดินทางไปวางไข่ตามลำน้ำสาขาต่างๆ เช่น น้ำเมย น้ำยม และห้วยสาขา

การศึกษาพบว่าปลาที่อพยพขึ้นก่อน ได้แก่ *หะยกว้อ* *หะยหนือ* ปลาอพยพที่ลงช้า ได้แก่ *หะโยโม* *หะยปลา* ฤดูกาลอพยพขึ้นลงของปลา บอกให้คนหาปลารู้ว่าช่วงไหนที่จับปลาอะไรได้ และจะใช้เครื่องมืออะไรในการจับ

| ถิ่นที่อยู่ของปลา |

ระบบนิเวศที่สลับซับซ้อนของแม่น้ำสาละวินและน้ำสาขา ทั้ง *เก-แก่ง* *กุก-วังน้ำ* *แมววาไซ-หาดทราย* ที่สลับกันตลอดลำน้ำ ทำให้สายน้ำเหล่านี้เหมาะสำหรับเป็นแหล่งที่อยู่ของปลานานาชนิด

การศึกษาพบว่าปลาชนิดต่างๆ จะอาศัยอยู่ในระบบนิเวศต่างๆ ดังนี้ **โหน่** บริเวณที่น้ำยังเป็นหนองน้ำที่มีใบไม้ทับถม ปลาที่ชอบอาศัย เช่น *หะยเตาะ* *หะยเซดอหะ* *หะยโหน่* *หะยลี* *หะยลีโคห่อ* *หะยกลาชู* *หะโยะ*

จแก หาดหิน ปลาที่ชอบอาศัย เช่น *โคปุ่หลุชู* *โคปุ่หลุวา* *หะยคู้* *หะยทอ* *หะยปอบ* *หะยเพอบ* *หะยโต* *หะยโส* *หะยปาลี* *หะยลี* *หะยโสสาละวิน* ส่วนจแกที่น้ำเชี่ยวไหลไม่แรงมากนัก มีปลาที่ชอบอาศัย เช่น *หะยตะคอก* *หะยฉ่าก* *หะยปวอโหม*

แมววาไซ บริเวณที่น้ำไหลนิ่ง เป็นหาดทราย ปลาที่ชอบอาศัย เช่น *ทามาเค* *หะยปอกิ*

กุก วังน้ำที่น้ำลึก ปลาที่ชอบอาศัย เช่น *หะยกลากลา* *หะยกอแกะ* *หะยปลา* *หะยปะตาหลิม* *หะโยโม* *หะยเหล่อ* *หะยบือ* *หะยหนือทอโค* *หะยหมือ*

ส่วนกุก น้ำวนที่พื้นเป็นทราย ปลาที่ชอบอาศัย เช่น *หะยฉือทอโค* *หะยวาไซหล่า* *หะยเหล่อซ่า*

เหลือบู่ บริเวณหินผาหรือชอกหิน ปลาที่ชอบอาศัย เช่น **หะกะวื้อ**
หะหะลือ **หะโฮ** **หะเฮ** **หะทุ** **หะที** **หะกะมัว**

ทีนที ตามตลิ่งใกล้ริมฝั่ง ปลาที่ชอบอาศัย เช่น **หะกะเค** **หะกะหมะกะลา**
ทีถะ หรือ **ทีท่า** น้ำวนที่เป็นสับห้วย ปลาที่ชอบอาศัย เช่น **หะกะชอ-**
พาหม่ม

เก แก่งที่น้ำเชี่ยว เป็นโขดหิน ปลาที่ชอบอาศัย เช่น **หะกะชู่ย**

ขนาดของปลาที่จับได้ขึ้นอยู่กับสภาพแม่น้ำ ในแม่น้ำสายใหญ่ จะจับ
 ได้ปลาขนาดใหญ่ เช่น **หะกะวื้อ** **หะกะหมื่อ** **หะกะลาตากา** **หะกะเหล่อ** มีปลา
 เล็กบ้างตามตลิ่งน้ำ ส่วนน้ำสาขาหลัก เช่น น้ำยวม น้ำเงา น้ำเมย ในช่วง
 ฤดูฝนจะจับได้ปลาขนาดใหญ่ที่อพยพมาจากแม่น้ำสาละวิน ในช่วงแล้งจะจับ
 ได้ปลาเล็กหลายชนิด ในลำห้วยก็จะจับได้ปลาเล็ก ปลาตัวเล็กสุดที่ชาวบ้าน
 จับได้ คือ **โคปุ๋หุลูวา** ขนาดประมาณนิ้วก้อยเต็ก ปลาขนาดใหญ่ที่สุดที่จับได้
 ในลำห้วยมีขนาดประมาณ ๒๐ กิโลกรัม ส่วนใหญ่เป็น **หะกะวื้อ** และ **หะกะหมื่อ**

| ฤดูกาลวางไข่ |

มีปลาหลายชนิดที่นักวิจัยระบุว่าไม่เคยเห็นไข่ เช่น **หะกะหมะตะหลิม**
 และ **หะกะที** หรือปลาสะแงะ คาดว่าปลาเหล่านี้ลงไปวางไข่ที่น้ำตกแจแปนที่ลอสู
 ทางตอนล่างของแม่น้ำสาละวิน การศึกษาพบว่า วงจรการวางไข่ของปลา
 ครอบคลุมตลอดทุกเดือน

ฤดูที่ปลาวางไข่มากที่สุดมีสามช่วงคือ

๑. ช่วงฤดูต้นฝน ประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน
๒. ช่วงกลางฤดูฝน ประมาณเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม
๓. ช่วงต้นฤดูแล้ง ประมาณเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม

นักวิจัยระบุว่าในแม่น้ำสาละวินมีปลากว่า ๑๐๐ ชนิด แต่มี ๗๐ ชนิดที่คนหาปลาจับได้
ด้วยเครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน

ระบบนิเวศที่ปลาวางไข่ ได้แก่ หาดทราย หาดหิน รุหิน รุมา และในลำห้วย หรือตามสับห้วย

ปลาที่มีการวางไข่ต่างจากปลาอื่น คือ *หะยะปวอโหม่* วางไข่ในช่วงฤดูหนาว ตัวเมียจะว่ายน้ำขึ้นก่อน ตัวผู้ก็นำให้ตัวเมียไข่ ไข่ตามหาดทราย ไข่เสร็จแล้วเอาทรายกลบ

| ธรรมชาติกับการหาปลา |

ธรรมชาติเป็นสัญญาณบอกถึงช่วงเวลาในการหาปลา นักวิจัยจากบ้านแม่ตี่สังเกตเห็นการขึ้นลงของน้ำสาละวินว่า ช่วงที่ระดับน้ำสูงขึ้นเรื่อยๆ หรือลดระดับลงเรื่อยๆ จะจับปลาได้ไม่มากนัก ช่วงที่จับปลาได้มาก คือช่วงที่ระดับน้ำลดลง แล้วกลับเพิ่มขึ้นอีกเล็กน้อย

ข้อสังเกตที่สอง คือช่วงที่ข้าวเริ่มตั้งท้อง เป็นช่วงที่จับปลาได้มาก เมื่อเทียบฤดูกาลอพยพขึ้นลงของปลาพบว่าช่วงที่จับปลาได้มากคือช่วงที่ปลากำลังอพยพลง หรือช่วงฤดูหนาว

นอกจากนี้คนหาปลาในกลุ่มน้ำสาขาคือ น้ำยวมและน้ำเงา สังเกตจากลูกมะเคื่อที่เริ่มสุกร่วงหล่นลงสู่แม่น้ำ คือช่วงของการหาปลา

| หะยั๊ นักเดินทางแห่งลุ่มน้ำสาละวิน |

หะยั๊ หรือปลาตุหนา ตามภาษากลาง คนเมืองทางภาคเหนือเรียกว่าปลาสะแงะ เป็นปลาที่อยู่ได้ทั้งน้ำจืด และน้ำเค็ม เป็นปลานักเดินทางที่ยาวไกล ตั้งแต่ทะเลอันดามัน สู่มแม่น้ำสาละวินและน้ำสาขาคือ *หะยั๊* ซ้อมูระบุ่ว่า *หะยั๊*

จะเดินทางไปไหนทะเล และกลับมาเติบโตในน้ำจืด หยะที่เป็นคัทชนิดความ
สมบูรณ์ของสายน้ำ เพราะแม่น้ำทุกสายที่หยะที่เดินทางไปเยือน ล้วนเป็น
สายน้ำที่ยังมีความบริสุทธิ์ สายน้ำที่เน่าเสีย มีสารเคมี ย่อมไร้คุณค่าของหยะที่

ศึกษาพบว่า แม่น้ำที่มีหยะที่อาศัยอยู่ในอดีต เมื่อมีการใช้สารเคมีใน
ลุ่มน้ำมากขึ้นจะไม่พบหยะที่อีกเลย ปัจจุบันเห็นได้ชัดว่าแม่น้ำยวมมีการใช้
สารเคมีมาก และไหลผ่านเขตเมือง เช่น ขุนยวม แม่ลาน้อย แม่สะเรียง
สบเมย มีสิ่งสกปรกลงสู่แม่น้ำ นักวิจัยในลุ่มน้ำยวมระบุว่า ไม่มีหยะที่ใน
แม่น้ำยวมอีกแล้ว

หยะที่ชอบอยู่ตามรูหินอย่างสงบ แต่หากตึกเบ็ดของคนหาปลา คนหาปลา
ที่ไม่เคยจับหยะที่จะจับไม่ได้ เพราะหยะที่จะคุ้ยเมื่อถูกรบกวน จะกัดเบ็ด เอา
ตัวรัดคันเบ็ด ดิ้นเพื่อให้หลุด หยะที่ที่เคยจับได้ใหญ่ที่สุดประมาณ ๑๐ กิโลกรัม

เรื่องเล่า

นิทานปกากญอเล่าไว้ว่า มีปลายักษ์ตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในโคโหลโกล หรือ
แม่น้ำสาละวิน เป็นที่เกรงขามของผู้เดินทางบนลำน้ำสายนี้มาก ในวันหนึ่งมี
คนเห็นปลายักษ์ตัวนั้นนอนเล่นน้ำขวางลำน้ำสาละวินอยู่ เอาหัวเกยฝั่งประเทศ
พม่า หันหางมาทางฝั่งไทย ชาวบ้านได้เล่าต่อๆ กันมายาวนานว่าให้ระวังปลา
ตัวนี้ให้ดี ระวังปลายักษ์จะมานอนขวางลำน้ำสาละวิน แต่เท่าที่สืบถามว่าใคร
เคยเห็นบ้าง คนในรุ่นนี้ตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า ได้ยินแต่เล่ามา แต่ลูกหลาน
ก็ยังเกรงกลัวปลายักษ์ตัวนี้อยู่

นิทานเรื่องนี้ชวนแง่คิดไว้ให้ลูกหลานได้เห็นถึงความสมบูรณ์ความยิ่งใหญ่
ของสายน้ำสาละวินที่มีปลาตัวใหญ่อาศัยอยู่ อาจจะเป็นจำพวกของปลา
ทั้งหลายในลุ่มน้ำ และให้ระวังความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นบนลำน้ำสาละวิน
ที่จะมีสิ่งกีดขวางเกิดขึ้นบนลำน้ำ ความผันแปร ความผันร้ายที่จะเกิดขึ้นกับ
ลูกหลานในลุ่มน้ำสาละวิน

ตัวอย่างพันธุ์ปลา

ห้วยเขลลหะ หรือ ห้วยกอแล

ลักษณะลำตัวแบน หาง และครีบเป็นสีขาว ลำตัวกว้างประมาณ ๑๕ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๓๐ เซนติเมตร

อาศัยอยู่ในวังน้ำที่มีดินตะกอนทับถม ทั้งในน้ำสาละวินและน้ำสาขา พบมากในน้ำสาขานาคใหญ่ เช่น ห้วยแม่แ่ง ห้วยแม่แต๊ะ ห้วยแม่ก่อน วางไข่ในฤดูฝน จะว่ายขึ้นไปวางไข่ตามลำห้วย

กินแมลง เป็นอาหาร

จับได้มากในช่วงฤดูร้อน อุปกรณ์ที่ใช้ในการจับ คือ จา หรือตาข่าย ดักปลา ปะ-แห และตะแคว-เบ็ด

ห้วยโล

ลักษณะลำตัว กลม ยาวประมาณ ๑๕ เซนติเมตร

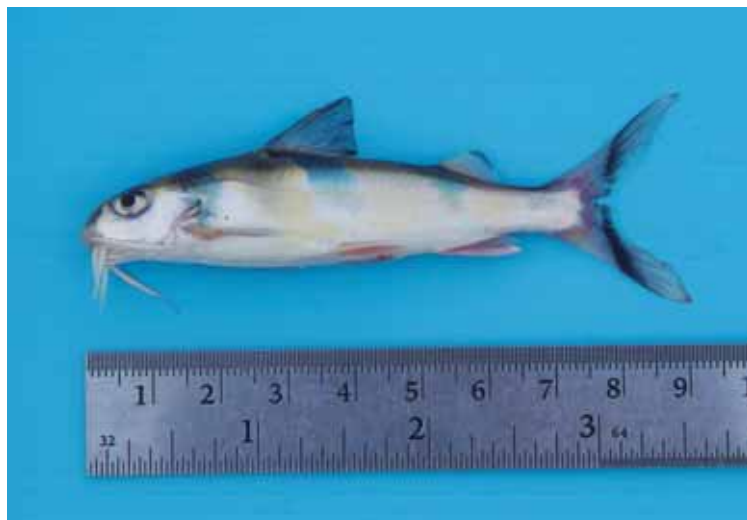
อาศัยอยู่บริเวณน้ำตื้นที่เป็นหาด ทั้งในน้ำสาละวิน น้ำเมย และลำห้วยสาขา มักอยู่รวมกันเป็นฝูงประมาณ ๔๐-๕๐ ตัว

กินซีเตา ไคร้หิน จับได้มากในช่วงต้นฤดูแล้ง วางไข่ในช่วงต้นฤดูฝน ประมาณเดือนพฤษภาคม

เครื่องมือที่ใช้จับคือ ปะ-แห จา-ตาข่ายดักปลา หรือ มาอ่อกะปกว่า กั้นแควน้ำในลำห้วย

เนื้อแน่น มัน กินอร่อย

ตัวอย่างพันธุ์ปลา

หอยเค

ลำตัวกว้างประมาณ ๕ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑๓ เซนติเมตร ลักษณะเด่นคือลำตัวมีสีส้มสวยงาม สลับกันทั้ง สีฟ้า สีขาว สีเหลือง

อาศัยอยู่บริเวณน้ำลึกในวังน้ำ ถูกปลาตัวเล็กมักอาศัยอยู่ตามตลิ่งน้ำ อยู่รวมกันเป็นฝูง ประมาณ ๓๐-๕๐ ตัว

กินพืชเตา ตะไคร่น้ำ แมลง ไล้เดือน วางไข่ในช่วงต้นฤดูแล้ง

ในลำห้วยจับได้มากในช่วงฤดูฝน ส่วนในน้ำสาละวินจับได้ตลอดทั้งปี

อุปกรณ์ที่ใช้จับคือ ปกระแห จา-ตาข่ายดักปลา ส่วนริมตลิ่งของน้ำสาละวินชาวบ้านใช้ ส่วย-สวิง ช้อนจับ

หอยประตาทลิม

น้ำหนักตัวประมาณ ๑ กิโลกรัม เป็นปลาหนัง มีหนวดบริเวณปาก ด้านล่าง ลำตัวเป็นสีขาวเงา สวยงาม

อาศัยอยู่บริเวณน้ำวนและตลิ่งน้ำสาละวิน และน้ำสาขาใหญ่ เช่น น้ำเมย ห้วยแม่แะ ห้วยแม่เต๊ะ ห้วยแม่กอน ห้วยแม่สะเกิบ

จับได้มากในช่วงต้นฤดูแล้ง ช่วงฤดูฝนจะลงจากห้วยสู่แม่น้ำสาละวิน

เครื่องมือที่ใช้จับคือ จา-ตาข่ายดักปลา ปกระแห ตะแคว-เบ็ด เหย-ไซ

ชาวบ้านยังไม่เคยเห็นไข่ แต่เชื่อกันว่าไข่ที่สาละวินตอนล่างที่น้ำตกเจแปนที่ล่อชู

ตัวอย่างพันธุ์ปลา

หอยชะงู (รูปภาพสีจากหน้า ๓๔)

น้ำหนักตัวสูงสุดที่ชาวบ้านเคยจับได้ประมาณ ๑๐๐ กิโลกรัม มักอาศัยอยู่ตามโขดหิน น้ำเชี่ยว หรือที่น้ำขุ่นในแม่น้ำสาละวินและน้ำสาขากว้างในช่วงต้นฤดูฝน ตามโขดหิน กินปลาเล็ก แมลง และผลไม้ที่ร่วงลงน้ำ เช่น มะเดื่อ

จับได้มากในช่วงฝนตกใหม่ๆ ที่น้ำขุ่น โดยใช้เครื่องมือคือ ตะแคว-เบ็ด ปกะ-แห จา-ตาข่าย และเบอแซ-ไซลัน

